

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (ένατο τμήμα)

της 23ης Δεκεμβρίου 2015 (*)

«Παράβαση κράτους μέλους — Οδηγία 2003/88/ΕΚ — Οργάνωση του χρόνου εργασίας — Ημερήσια ανάπαυση — Εβδομαδιαία ανάπαυση — Μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας»

Στην υπόθεση C-180/14,

με αντικείμενο προσφυγή λόγω παραβάσεως δυνάμει του άρθρου 258 ΣΛΕΕ, η οποία ασκήθηκε στις 11 Απριλίου 2014,

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τη Μ. Πατακιά και τον Μ. van Beek,

προσφεύγουσα,

κατά

Ελληνικής Δημοκρατίας, εκπροσωπούμενης από τις Αικ. Σαμώνη-Ράντου, Ν. Δαφνίου και Σ. Βώδινα,

καθής,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (ένατο τμήμα),

συγκείμενο από τον J. Malenovský, ασκούντα καθήκοντα προέδρου τμήματος, και τις Α. Prechal (εισηγήτρια) και Κ. Jürimäe, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Cruz Villalón

γραμματέας: L. Hewlett, κύρια υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 23ης Σεπτεμβρίου 2015,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Με το δικόγραφο της προσφυγής της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ζητεί από το Δικαστήριο να διαπιστώσει ότι η Ελληνική Δημοκρατία, μην έχοντας προβλέψει και/ή μην έχοντας εφαρμόσει μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας που να μην υπερβαίνει τις 48 ώρες και μην έχοντας εξασφαλίσει ελάχιστο ημερήσιο και εβδομαδιαίο χρόνο ανάπαυσης ούτε αντισταθμιστική περίοδο ανάπαυσης που να διαδέχεται άμεσα τον χρόνο εργασίας τον οποίο θεωρείται ότι αντισταθμίζει, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 3, 5 και 6 της οδηγίας 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ L 299, σ. 9).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

2 Η οδηγία 2003/88 κατήργησε και αντικατέστησε την οδηγία 93/104/EK του Συμβουλίου, της 23ης Νοεμβρίου 1993, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ L 307, σ. 18).

3 Το άρθρο 2 της οδηγίας 2003/88, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ορισμοί», προβλέπει τα εξής:

«Κατά την έννοια της παρούσας οδηγίας, νοούνται ως:

1. “χρόνος εργασίας”: κάθε περίοδος κατά τη διάρκεια της οποίας ο εργαζόμενος ευρίσκεται στην εργασία, στη διάθεση του εργοδότη, και ασκεί τη δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες ή/και πρακτικές·
2. “περίοδος ανάπαυσης”: κάθε περίοδος που δεν είναι χρόνος εργασίας·

[...]

9. “επαρκής χρόνος ανάπαυσης”: η πραγματική κατάσταση κατά την οποία οι εργαζόμενοι έχουν τακτικές περιόδους ανάπαυσης, η διάρκεια των οποίων εκφράζεται σε μονάδες χρόνου και οι οποίες είναι επαρκώς μακρές και συνεχείς, ώστε να εξασφαλίζουν ότι οι εργαζόμενοι δεν θα προκαλούν σωματικές βλάβες στους ίδιους, σε συναδέλφους τους ή σε τρίτους και ότι δεν θα βλάπτουν την υγεία τους, βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα, λόγω κόπωσης ή άτακτων ρυθμών εργασίας.»

4 Το άρθρο 3 της οδηγίας αυτής, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ημερήσια ανάπαυση», ορίζει:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε κάθε εργαζόμενος να διαθέτει, ανά εικοσιτετράωρο, περίοδο αναπαύσεως ελάχιστης διάρκειας ένδεκα συναπτών ωρών.»

5 Το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εβδομαδιαία ανάπαυση», προβλέπει στο πρώτο εδάφιο του τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε κάθε εργαζόμενος να διαθέτει, ανά περίοδο επτά ημερών, μια ελάχιστη περίοδο συνεχούς αναπαύσεως είκοσι τεσσάρων ωρών, στις οποίες προστίθενται οι ένδεκα ώρες ημερήσιας αναπαύσεως οι οποίες προβλέπονται στο άρθρο 3.»

6 Κατά το άρθρο 6 της οδηγίας 2003/88, το οποίο φέρει τον τίτλο «Μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας»:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε, σε συνάρτηση με τις επιταγές προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων:

[...]

- β) ο χρόνος εργασίας να μην υπερβαίνει, ανά επταήμερο, τις 48 ώρες, κατά μέσο όρο, συμπεριλαμβανομένων των υπερωριών.»

7 Το άρθρο 17 της οδηγίας 2003/88, το οποίο φέρει τον τίτλο «Παρεκκλίσεις», προβλέπει:

«[...]

2. Οι παρεκκλίσεις που προβλέπονται στις παραγράφους 3, 4 και 5 επιτρέπεται να θεσπίζονται μέσω της νομοθετικής, κανονιστικής ή διοικητικής οδού ή με συλλογικές

συμβάσεις ή με συμφωνίες μεταξύ κοινωνικών εταίρων, υπό τον όρο ότι στους οικείους εργαζομένους χορηγούνται ισοδύναμες περίοδοι αντισταθμιστικής ανάπαυσης ή ότι, σε εξαιρετικές περιπτώσεις όπου είναι αντικειμενικώς αδύνατη η χορήγηση ισοδύναμων περιόδων αντισταθμιστικής ανάπαυσης, παρέχεται κατάλληλη προστασία στους οικείους εργαζομένους.

[...]

5. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του παρόντος άρθρου, παρεκκλίσεις από το άρθρο 6 [...] είναι δυνατόν να επιτρέπονται στην περίπτωση ασκούμενων γιατρών σύμφωνα με τις διατάξεις του δεύτερου έως εβδόμου εδαφίου της παρούσας παραγράφου.

Όσον αφορά τις αναφερόμενες στο πρώτο εδάφιο παρεκκλίσεις από το άρθρο 6, αυτές επιτρέπονται για μεταβατική περίοδο πέντε ετών από την 1η Αυγούστου 2004.

Τα κράτη μέλη μπορούν να έχουν στη διάθεσή τους πρόσθετη περίοδο μέχρι δύο ετών, εάν χρειασθεί, προκειμένου να λάβουν υπόψη τις δυσκολίες ως προς την τήρηση των διατάξεων περί χρόνου εργασίας σε ό,τι αφορά τις ευθύνες τους για την οργάνωση και την παροχή υπηρεσιών υγείας και ιατρικής φροντίδας. Τουλάχιστον έξι μήνες πριν από τη λήξη της μεταβατικής περιόδου, το οικείο κράτος μέλος ενημερώνει την Επιτροπή παραθέτοντας τους λόγους του, έτσι ώστε η Επιτροπή να μπορέσει να εκδώσει γνωμοδότηση, μετά από κατάλληλες διαβουλεύσεις, εντός τριών μηνών από τη λήψη των εν λόγω πληροφοριών. Εάν το κράτος μέλος δεν ακολουθήσει τη γνωμοδότηση της Επιτροπής, αιτιολογεί την απόφασή του. Η γνωστοποίηση και η αιτιολόγηση εκ μέρους του κράτους μέλους και η γνωμοδότηση της Επιτροπής δημοσιεύονται στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* και διαβιβάζονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Τα κράτη μέλη μπορούν να έχουν στη διάθεσή τους πρόσθετη περίοδο μέχρι ενός έτους, εάν χρειασθεί, για να ληφθούν υπόψη οι ειδικές δυσκολίες ως προς την ανταπόκριση στις ευθύνες που αναφέρονται στο τρίτο εδάφιο. Ακολουθούν τη διαδικασία που περιγράφεται στο εν λόγω εδάφιο.

Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε σε καμία περίπτωση ο αριθμός των εβδομαδιαίων ωρών εργασίας να μην υπερβαίνει τις 58, κατά μέσο όρο, κατά τη διάρκεια των τριών πρώτων ετών της μεταβατικής περιόδου, τις 56, κατά μέσο όρο, κατά τα επόμενα δύο έτη και τις 52, κατά μέσο όρο, για κάθε εναπομένουσα περίοδο.

[...]»

Το ελληνικό δίκαιο

8 Τα προεδρικά διατάγματα 88/1999, όσον αφορά τους ειδικευμένους ιατρούς (ΦΕΚ Α' 94/13.5.1999), και 76/2005, όσον αφορά τους ειδικευόμενους ιατρούς (ΦΕΚ Α' 117/19.5.2005), έχουν ως σκοπό τη μεταφορά της οδηγίας 2003/88 στην εσωτερική έννομη τάξη.

9 Το άρθρο 6 του προεδρικού διατάγματος 88/1999 ορίζει τα εξής:

«[...] ο χρόνος εβδομαδιαίας εργασίας των μισθωτών δεν μπορεί να υπερβαίνει ανά περίοδο το πολύ τεσσάρων (4) μηνών τις σαράντα οκτώ (48) ώρες κατά μέσο όρο, συμπεριλαμβανομένων των υπερωριών.»

10 Το άρθρο 5 του προεδρικού διατάγματος 76/2005 προέβλεπε ότι, όσον αφορά το χρονικό διάστημα από 1ης Αυγούστου 2009 έως τις 31 Ιουλίου 2012, ο χρόνος εβδομαδιαίας εργασίας των ασκούμενων (ειδικευόμενων) ιατρών στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας, ανά περίοδο έξι μηνών, δεν μπορεί να υπερβαίνει τις 52 ώρες κατά μέσο όρο.

- 11 Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του νόμου 3754/2009, περί ρυθμίσεως των όρων απασχολήσεως των νοσοκομειακών ιατρών του εθνικού συστήματος υγείας (ΦΕΚ Α' 43/11.3.2009, στο εξής: νόμος 3754/2009), προβλέπει:

«Οι νοσοκομειακοί ιατροί του ΕΣΥ, οι πανεπιστημιακοί ιατροί και οι ειδικευόμενοι πραγματοποιούν τις απαραίτητες εφημερίες για την ασφαλή λειτουργία των νοσοκομείων και των κέντρων υγείας.»

- 12 Το άρθρο 2 του νόμου 3754/2009 προβλέπει τα εξής:

«Το επίσημο ωράριο των νοσοκομειακών ιατρών είναι επτάωρο, συνεχές, πρωινό και πενθήμερο από Δευτέρα έως Παρασκευή. Ύστερα από κάθε ενεργό εφημερία παρέχεται στον ιατρό, νοσοκομειακό ή πανεπιστημιακό ή υπηρεσίας υπαίθρου, σε εργάσιμη ημέρα, εικοσιτετράωρη ανάπαυση, η οποία δεν μεταφέρεται πέραν της μιας εβδομάδας από την ημέρα πραγματοποίησης της ενεργούς εφημερίας.»

- 13 Με το άρθρο 45 του νόμου 3205/2003 (ΦΕΚ Α' 297) ορίζεται το καθεστώς των εφημεριών των ιατρών. Βάσει της ελληνικής νομοθεσίας, οι εφημερίες διακρίνονται συναφώς σε τρεις κατηγορίες:

- Την «ενεργό εφημερία» ή «γνήσια ετοιμότητα». Η εφημερία αυτή αρχίζει μετά το πέρας του τακτικού ωραρίου εργασίας των επτά ωρών, οι δε ιατροί πρέπει να βρίσκονται υποχρεωτικώς στο νοσοκομείο καθ' όλη τη διάρκειά της, δηλαδή σε εικοσιτετράωρη βάση. Στην ενεργό εφημερία αυτή, οι ιατροί οφείλουν να βρίσκονται σε ορισμένο τόπο και χρόνο, διατηρώντας τις σωματικές και πνευματικές δυνάμεις τους σε εγρήγορση, προκειμένου να μπορούν να παράσχουν τις υπηρεσίες τους σε περίπτωση ανάγκης.
- Την «εφημερία ετοιμότητας» ή «απλή ετοιμότητα». Η εφημερία αυτή αρχίζει μετά το πέρας του τακτικού ωραρίου εργασίας των επτά ωρών, δεν απαιτείται όμως η φυσική παρουσία των ιατρών στο νοσοκομείο. Οφείλουν, αντιθέτως, να προσέλθουν σε αυτό όταν κληθούν να παράσχουν ιατρικές υπηρεσίες.
- Τη «μεικτή εφημερία». Η εφημερία αυτή αρχίζει μετά το πέρας του τακτικού ωραρίου εργασίας και συνίσταται σε ενεργό εφημερία διάρκειας έξι ωρών, η οποία συνεχίζεται ως εφημερία ετοιμότητας διάρκειας ένδεκα ωρών, μέχρι τη συμπλήρωση του ορίου των είκοσι τεσσάρων ωρών εργασίας.

- 14 Το άρθρο 4 του νόμου 3868/2010 για την αναβάθμιση του εθνικού συστήματος υγείας (ΦΕΚ Α' 129/3.8.2010, στο εξής: νόμος 3868/2010) ρυθμίζει τα της αποζημίωσης των εφημεριών των νοσοκομειακών ιατρών και των ιατρών των κέντρων υγείας του εθνικού συστήματος υγείας. Από τη διάταξη αυτή προκύπτει ότι:

- οι ειδικευόμενοι ιατροί (σε όλες τις ζώνες) λαμβάνουν μηνιαίως αποζημίωση που αντιστοιχεί σε επτά ενεργές εφημερίες κάθε μήνα (πέντε καθημερινές, ένα Σάββατο, μία Κυριακή/εξαιρεσιμη ημέρα)·
- οι ειδικευμένοι ιατροί στη ζώνη Γ (πλην των συντονιστών διευθυντών και των διευθυντών) λαμβάνουν μηνιαίως αποζημίωση που αντιστοιχεί σε ένδεκα εφημερίες, εκ των οποίων επτά ενεργές εφημερίες (πέντε καθημερινές, ένα Σάββατο, μία Κυριακή/εξαιρεσιμη ημέρα) και τέσσερις εφημερίες ετοιμότητας·
- οι ειδικευμένοι ιατροί στη ζώνη Β (πλην των συντονιστών διευθυντών και των διευθυντών) λαμβάνουν μηνιαίως αποζημίωση που αντιστοιχεί σε επτά εφημερίες, εκ των οποίων πέντε ενεργές εφημερίες (τρεις καθημερινές, ένα Σάββατο, μία Κυριακή/εξαιρεσιμη ημέρα) και δύο εφημερίες ετοιμότητας, και

- οι ειδικευμένοι ιατροί στη ζώνη Α (πλην των συντονιστών διευθυντών και των διευθυντών) λαμβάνουν μηνιαίως αποζημίωση που αντιστοιχεί σε έξι εφημερίες, εκ των οποίων τέσσερις ενεργές εφημερίες (δύο καθημερινές, ένα Σάββατο, μία Κυριακή/εξαιρεσιμη ημέρα) και δύο εφημερίες ετοιμότητας.

15 Το άρθρο 4 του νόμου 3868/2010 προβλέπει επίσης ότι, με απόφαση του διοικητή της οικείας υγειονομικής περιφέρειας, η οποία εκδίδεται με εισήγηση του διοικητικού συμβουλίου του νοσοκομείου, κατόπιν γνώμης του επιστημονικού συμβουλίου του, είναι δυνατό να εγκρίνονται πρόσθετες εφημερίες με σκοπό την κάλυψη των αναγκών του νοσοκομείου αυτού.

Η προ της ασκήσεως της προσφυγής διαδικασία

16 Κρίνοντας ότι η Ελληνική Δημοκρατία είχε παραβεί τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 3, 5 και 6 της οδηγίας 2003/88, όσον αφορά τις ελάχιστες περιόδους ημερήσιας και εβδομαδιαίας αναπαύσεως και τη μέγιστη εβδομαδιαία χρονική διάρκεια εργασίας, η Επιτροπή απηύθυνε στο κράτος μέλος αυτό, στις 16 Οκτωβρίου 2008, προειδοποιητική επιστολή, στην οποία απήντησε το εν λόγω κράτος μέλος με την από 16 Δεκεμβρίου 2008 επιστολή.

17 Στις 30 Σεπτεμβρίου 2011 η Επιτροπή εξέδωσε αιτιολογημένη γνώμη, καλώντας την Ελληνική Δημοκρατία να λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να συμμορφωθεί προς τη γνώμη αυτή εντός προθεσμίας δύο μηνών από την παραλαβή της. Το κράτος μέλος αυτό απήντησε στην ως άνω αιτιολογημένη γνώμη με την από 19 Δεκεμβρίου 2011 επιστολή.

18 Η Επιτροπή, δεδομένου ότι, κατόπιν περαιτέρω αλληλογραφίας, εξακολούθησε να μην έχει πεισθεί από τις εξηγήσεις που παρέσχε η Ελληνική Δημοκρατία, αποφάσισε να ασκήσει την υπό κρίση προσφυγή.

Επί της προσφυγής

Επί της πρώτης αιτιάσεως, η οποία αντλείται από παράβαση του άρθρου 6 της οδηγίας 2003/88

19 Η πρώτη αιτίαση, η οποία αφορά τη μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας των ιατρών, αναλύεται σε δύο σκέλη.

Επί του πρώτου σκέλους της πρώτης αιτιάσεως

- Επιχειρήματα των διαδίκων

20 Η Επιτροπή υπενθυμίζει ότι, κατά το άρθρο 6 της οδηγίας 2003/88, ο χρόνος εργασίας δεν πρέπει να υπερβαίνει, ανά επταήμερο, τις 48 ώρες κατά μέσο όρο. Όσον αφορά, όμως, το χρονικό διάστημα από την 1η Αυγούστου 2009 έως τις 31 Ιουλίου 2012, το άρθρο 5 του προεδρικού διατάγματος 76/2005 καθόριζε τη μέγιστη διάρκεια εβδομαδιαίας εργασίας των ειδικευόμενων ιατρών, ανά περίοδο έξι μηνών, στις 52 ώρες κατά μέσο όρο. Η Επιτροπή προσθέτει ότι η Ελληνική Δημοκρατία δεν έκανε χρήση της δυνατότητας, την οποία της παρείχε το άρθρο 17, παράγραφος 5, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας αυτής, να γνωστοποιήσει στην Επιτροπή την πρόθεσή της να ζητήσει και να τύχει παρατάσεως της ισχύος των μεταβατικών μέτρων πέραν της 31ης Ιουλίου 2009.

21 Η Ελληνική Δημοκρατία δεν αμφισβητεί την παράβαση η οποία της προσάπτεται. Διατείνεται, ωστόσο, ότι η παράταση της ισχύος των μεταβατικών μέτρων οφείλεται στην έλλειψη οικονομικών πόρων για την πρόσληψη επιπλέον ιατρικού προσωπικού στον δημόσιο τομέα υγείας και την ανάγκη του αρμόδιου υπουργείου να διασφαλίσει ότι το Δημόσιο θα εξακολουθήσει να παρέχει ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και νοσηλευτικές υπηρεσίες. Η Ελληνική Δημοκρατία προσθέτει ότι, εν πάση περιπτώσει, το άρθρο 5 του προεδρικού

διατάγματος 76/2005 κατέστη ανενεργό από 1ης Ιουλίου 2012 και ότι, έκτοτε, η μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας των ειδικευόμενων ιατρών είναι αυτή που προβλέπει το άρθρο 6 του προεδρικού διατάγματος 88/1999, δηλαδή 48 ώρες.

– Εκτίμηση του Δικαστηρίου

22 Αρκεί να υπομνησθεί συναφώς ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η ύπαρξη παραβάσεως πρέπει να εκτιμάται σε συνάρτηση με την κατάσταση του κράτους μέλους κατά τη λήξη της ταχθείσας με την αιτιολογημένη γνώμη προθεσμίας, οι δε επελθούσες στη συνέχεια μεταβολές δεν λαμβάνονται υπόψη από το Δικαστήριο (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Επιτροπή κατά Πολωνίας, C-303/14, EU:C:2015:423, σκέψη 18 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

23 Εν προκειμένω, όμως, δεν αμφισβητείται ότι, κατά τη λήξη της ταχθείσας με την αιτιολογημένη γνώμη προθεσμίας, η Ελληνική Δημοκρατία εξακολούθησε να εφαρμόζει μέγιστο όριο 52 ωρών όσον αφορά την εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας των ειδικευόμενων ιατρών, χωρίς να έχει γνωστοποιήσει στην Επιτροπή, τουλάχιστον έξι μήνες προ της λήξεως της μεταβατικής περιόδου, κατά τη διαδικασία που προβλέπει το άρθρο 17, παράγραφος 5, τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 2003/88, την πρόθεσή της να τύχει παρατάσεως της περιόδου αυτής.

24 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να διαπιστωθεί η παράβαση της Ελληνικής Δημοκρατίας σχετικώς.

Επί του δευτέρου σκέλους της πρώτης αιτιάσεως

– Επιχειρήματα των διαδίκων

25 Η Επιτροπή υποστηρίζει ότι, μολοντί ο νόμος 3754/2009 προβλέπει ότι η συνήθης διάρκεια του χρόνου εργασίας των ιατρών και των ασκούμενων ιατρών δεν υπερβαίνει τις 35 ώρες ανά εβδομάδα, οι εν λόγω ιατροί εξακολουθούν να υποχρεούνται, βάσει του νόμου αυτού, να πραγματοποιούν υπερωρίες με τη μορφή εφημεριών στο πλαίσιο του χρόνου εργασίας, με συνέπεια να μην τηρείται η κατά το άρθρο 6 της οδηγίας 2003/88 μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας των 48 ωρών.

26 Η Επιτροπή επεξηγεί την, κατ' αυτήν, πρακτική συνέπεια των διατάξεων του άρθρου 4 του νόμου 3868/2010. Όσον αφορά τους ειδικευμένους ιατρούς, αυτοί υποχρεούνται να πραγματοποιούν 4, 5 ή 7 «ενεργές εφημερίες» μηνιαίως, αναλόγως αν ασκούν την επαγγελματική δραστηριότητά τους στη ζώνη Α, Β ή Γ. Επιπλέον, ανεξαρτήτως ζώνης, δύο από τις εφημερίες αυτές πραγματοποιούνται το Σάββατο και την Κυριακή ή σε ημέρες αργίας και έχουν κατά συνέπεια χρονική διάρκεια 24 ωρών. Οι λοιπές εφημερίες, χρονικής διάρκειας 16 ωρών, πραγματοποιούνται τις καθημερινές, μετά το πέρας του ωραρίου εργασίας. Τούτο αντιστοιχεί σε μέσο υποχρεωτικό χρόνο «ενεργών εφημεριών» στον χώρο εργασίας ίσο με 17,7, 21,3 ή 28,4 ώρες ανά εβδομάδα, αναλόγως της οικείας ζώνης. Προσθέτοντας τις 35 ώρες του τακτικού εβδομαδιαίου ωραρίου, η διάρκεια του συσσωρευμένου υποχρεωτικού χρόνου εργασίας στον χώρο εργασίας ανέρχεται μεταξύ 53 και 64 ωρών, αναλόγως της οικείας ζώνης.

27 Κατά την Επιτροπή, το άρθρο 4 του νόμου 3868/2010 προβλέπει επίσης ότι οι ειδικευμένοι ιατροί υποχρεούνται να πραγματοποιούν δύο ή τέσσερις εφημερίες ετοιμότητας μηνιαίως, αναλόγως της οικείας ζώνης. Η υποχρέωση πραγματοποιήσεως των εφημεριών αυτών έχει, κατά την προσφεύγουσα, ως συνέπεια την επιμήκυνση της παραμονής στον χώρο εργασίας οσάκις ο ιατρός καλείται να παράσχει ιατρικές υπηρεσίες. Η ελληνική νομοθεσία, όμως, δεν προβλέπει ανώτατο όριο όσον αφορά την παραμονή αυτή, ενώ δεν έχει παρασχεθεί κανένα στοιχείο ως προς τη συχνότητα των εφημεριών αυτών στην πράξη. Κατά συνέπεια, δεν υφίσταται σαφές και επακριβές εθνικό νομικό πλαίσιο το οποίο να διασφαλίζει στους ιατρούς αυτούς ότι τηρείται το όριο της μέγιστης εβδομαδιαίας διάρκειας εργασίας 48 ωρών.

- 28 Όσον αφορά τους ειδικευόμενους ιατρούς, η Επιτροπή επισημαίνει ότι αυτοί υποχρεούνται να πραγματοποιούν επτά ενεργές εφημερίες μηνιαίως, ανεξαρτήτως της ζώνης εντός της οποίας εργάζονται. Δύο εκ των εφημεριών αυτών πραγματοποιούνται το Σάββατο και την Κυριακή ή σε μέρα αργίας, έχουν δε, επομένως, χρονική διάρκεια 24 ωρών. Οι υπόλοιπες πέντε εφημερίες, χρονικής διάρκειας 16 ωρών η καθεμία, πραγματοποιούνται τις καθημερινές, μετά το πέρας του ημερησίου ωραρίου εργασίας. Προσθέτοντας τις 35 ώρες του τακτικού εβδομαδιαίου ωραρίου εργασίας, ο συνολικός υποχρεωτικός χρόνος εργασίας στον χώρο εργασίας ανέρχεται κατά μέσο όρο στις 64 ώρες ανά εβδομάδα.
- 29 Επομένως, κατά την Επιτροπή, ο νόμος 3868/2010 αντιβαίνει στο άρθρο 6 της οδηγίας 2003/88 καθόσον έχει ως αποτέλεσμα να επιβάλλει στους ιατρούς και τους ειδικευόμενους ιατρούς εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας που ενδέχεται να υπερβαίνει το ανώτατο όριο των 48 ωρών κατά την τελευταία αυτή διάταξη.
- 30 Σε αντίκρουση των ανωτέρω, η Ελληνική Δημοκρατία υποστηρίζει ότι η μέγιστη διάρκεια παραμονής των ιατρών στον χώρο εργασίας κατά τη διάρκεια ενεργού εφημερίας ή εφημερίας ετοιμότητας δεν μπορεί να υπερβαίνει, κατά τον νόμο, τις 24 ώρες συνολικά. Εξάλλου, η πραγματοποίηση επτά ενεργών εφημεριών μηνιαίως, πέραν ορισμένων εφημεριών ετοιμότητας, αποτελεί, κατά την εθνική νομοθεσία, μέγιστη και όχι ελάχιστη απαίτηση, όπως κακώς διατείνεται η Επιτροπή. Επιπλέον, μολονότι το άρθρο 4 του νόμου 3868/2010 προβλέπει επίσης τη δυνατότητα πραγματοποίησης, εντός νοσοκομείου, πρόσθετων εφημεριών για την κάλυψη εξαιρετικών αναγκών του, η χρήση τέτοιων εφημεριών είναι κατ' ανάγκη περιορισμένη, λόγω του ότι η προβλεπόμενη προς τούτο αποζημίωση προέρχεται από τον προϋπολογισμό που έχει στη διάθεσή του το νοσοκομείο αυτό.
- 31 Επιπλέον, η Ελληνική Δημοκρατία διατείνεται ότι οι οικείοι ιατροί δεν εξαναγκάζονται σε καμία περίπτωση να εργάζονται χωρίς τη συγκατάθεσή τους. Όπως ένας εργοδότης δεν μπορεί να εξαναγκάσει εργαζόμενο σε χρήση των περιόδων αναπαύσεως που δικαιούται, ομοίως δεν μπορεί να τον εξαναγκάσει σε υπερβολικό αριθμό ωρών εργασίας.
- Εκτίμηση του Δικαστηρίου
- 32 Καταρχάς, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι η Επιτροπή δεν αμφισβητεί ούτε ότι, κατά το γράμμα του άρθρου 6 του προεδρικού διατάγματος 88/1999, ο μέγιστος χρόνος εβδομαδιαίας εργασίας, περιλαμβανομένων των υπερωριών, δεν μπορεί να υπερβαίνει, ανά περίοδο τεσσάρων μηνών κατά το μέγιστο, τις 48 ώρες κατά μέσο όρο ούτε ότι, κατά τη σχετική ελληνική νομοθεσία, το τακτικό εβδομαδιαίο ωράριο εργασίας των ιατρών και των ειδικευόμενων ιατρών δεν πρέπει να υπερβαίνει τις 35 ώρες. Η Επιτροπή διατείνεται, αντιθέτως, ότι το σύστημα των εφημεριών έχει κατ' ανάγκη ως αποτέλεσμα διάρκεια εργασίας η οποία κατά μέσο όρο υπερβαίνει το όριο των 48 ωρών ανά εβδομάδα.
- 33 Η επιχειρηματολογία της Επιτροπής πρέπει να γίνει δεκτή.
- 34 Συναφώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι το άρθρο 6, στοιχείο β', της οδηγίας 2003/88 αποτελεί ιδιαίτερης βαρύτητας κανόνα του εργατικού δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος πρέπει να τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση κάθε εργαζομένου ως ελάχιστη πρόβλεψη αποβλέπουσα στη διασφάλιση της προστασίας της υγείας και της ασφάλειας του εργαζομένου και ο οποίος επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να θεσπίσουν ανώτατο όριο μέσης εβδομαδιαίας διάρκειας εργασίας 48 ωρών, ανώτατο όριο ως προς το οποίο διευκρινίζεται ρητώς ότι συμπεριλαμβάνει τις υπερωρίες (βλ., σχετικώς, απόφαση Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, σκέψη 33 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 35 Η οδηγία αυτή ορίζει την έννοια του «χρόνου εργασίας» ως κάθε χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο εργαζόμενος βρίσκεται στην εργασία, στη διάθεση του εργοδότη, και ασκεί τη

δραστηριότητα ή τα καθήκοντά του, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και/ή πρακτική. Η έννοια αυτή πρέπει να ερμηνεύεται κατ' αντιδιαστολή προς εκείνη της περιόδου αναπαύσεως, δεδομένου ότι οι δύο αυτές έννοιες αλληλοαποκλείονται (βλ., σχετικώς, απόφαση Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 48).

- 36 Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, τα χαρακτηριστικά στοιχεία της έννοιας του «χρόνου εργασίας» πληρούνται κατά τα χρονικά διαστήματα εφημερίας των ιατρών, όπως είναι οι επίμαχες στην υπό κρίση υπόθεση ενεργές εφημερίες, βάσει καθεστώτος φυσικής παρουσίας στο νοσοκομείο. Πρέπει να γίνει δεκτό ότι η υποχρέωση που επιβάλλεται στους ιατρούς να παραμένουν στον χώρο εργασίας τους σε καθεστώς ετοιμότητας προκειμένου να παρέχουν τις επαγγελματικές υπηρεσίες τους εμπίπτει στην άσκηση των καθηκόντων τους (βλ., σχετικώς, αποφάσεις Simar, C-303/98, EU:C:2000:528, σκέψη 48, και Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 49).
- 37 Αντιθέτως, το Δικαστήριο έχει κρίνει, αποφαινόμενο επί υποθέσεως σχετικής με εφημερίες που πραγματοποιούν ιατροί ανήκοντες σε ομάδες παροχής πρώτων βοηθειών, ότι το ανωτέρω δεν ισχύει σε περίπτωση κατά την οποία οι ιατροί πραγματοποιούν τις εφημερίες υπό καθεστώς που προβλέπει ότι πρέπει να υφίσταται διαρκώς δυνατότητα επικοινωνίας με αυτούς, χωρίς όμως να υποχρεούνται να παραμένουν στο κέντρο υγείας. Μολονότι βρίσκονται στη διάθεση του εργοδότη τους, δεδομένου ότι πρέπει να υπάρχει δυνατότητα επικοινωνίας μαζί τους, στην περίπτωση αυτή οι ιατροί υπόκεινται σε λιγότερους περιορισμούς ως προς τη διαχείριση του χρόνου τους και μπορούν να ασχοληθούν με τα ενδιαφέροντά τους. Υπό τις συνθήκες αυτές, μόνον ο χρόνος που άπτεται της πραγματικής παροχής υπηρεσιών πρώτων βοηθειών πρέπει να θεωρηθεί χρόνος εργασίας κατά την έννοια της οδηγίας 2003/88 (απόφαση Simar, C-303/98, EU:C:2000:528, σκέψη 50).
- 38 Εν προκειμένω, όπως επισήμανε η Επιτροπή, οι ώρες των πραγματοποιούμενων από τους ιατρούς και τους ειδικευόμενους ιατρούς ενεργών εφημεριών, καθώς και οι ώρες των εφημεριών ετοιμότητας κατά τις οποίες αυτοί παραμένουν στο νοσοκομείο προς παροχή ιατρικών υπηρεσιών, προστίθενται στις 35 ώρες τις οποίες προβλέπει το τακτικό εβδομαδιαίο ωράριο εργασίας.
- 39 Πράγματι, ενώ τυπικώς θέτει όρια όσον αφορά τη μέγιστη εβδομαδιαία διάρκεια του χρόνου εργασίας, η ελληνική νομοθεσία προβλέπει επίσης ότι οι ιατροί υποχρεούνται να πραγματοποιούν μηνιαίως πλείονες εφημερίες ετοιμότητας, γεγονός που έχει ως συνέπεια, οσάκις αυτοί καλούνται στο νοσοκομείο προς παροχή ιατρικών υπηρεσιών, την επιμήκυνση της παραμονής τους στον χώρο εργασίας. Επιπλέον, τόσο το άρθρο 1 του νόμου 3754/2009 όσο και το άρθρο 4 του νόμου 3868/2010 επιτρέπουν την επιβολή, υπό τη μορφή εφημεριών, πρόσθετου χρόνου εργασίας χωρίς να προβλέπουν κανένα ανώτατο όριο σχετικώς.
- 40 Κατά συνέπεια, αντιθέτως προς ό,τι υποστηρίζει η Ελληνική Δημοκρατία, η ελληνική νομοθεσία, λόγω των όσων επιτάσσει σχετικά με τις εφημερίες, έχει ως αποτέλεσμα να καθιστά δυνατή, όσον αφορά την εβδομαδιαία διάρκεια του χρόνου εργασίας, την υπέρβαση του ορίου των 48 ωρών, το οποίο προβλέπει το άρθρο 6, στοιχείο β', της οδηγίας 2003/88, χωρίς να υφίσταται καμία σαφής διάταξη η οποία να διασφαλίζει ότι οι ώρες των εφημεριών που πραγματοποιούν οι ιατροί στο νοσοκομείο δεν συνεπάγονται τέτοια υπέρβαση. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, όμως, οι διατάξεις με τις οποίες μεταφέρεται οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη πρέπει να παρέχουν στους ιδιώτες τη δυνατότητα να λαμβάνουν ως βάση ένα σαφές, επακριβές και μη διφορούμενο νομικό πλαίσιο (απόφαση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-87/14, EU:C:2015:449, σκέψη 41 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).
- 41 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, η Ελληνική Δημοκρατία παρέβη την υποχρέωση που υπέχει από το άρθρο 6 της οδηγίας 2003/88.

Επί της δευτέρας αιτιάσεως, η οποία αντλείται από παράβαση του άρθρου 3 της οδηγίας 2003/88

Επιχειρήματα των διαδίκων

- 42 Η Επιτροπή προσάπτει στην Ελληνική Δημοκρατία ότι δεν τήρησε τις ελάχιστες περιόδους ημερήσιας αναπαύσεως που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3 της οδηγίας 2003/88. Μολονότι ο νόμος 3754/2009 προβλέπει πράγματι περίοδο αντισταθμιστικής αναπαύσεως διάρκειας 24 ωρών κατόπιν ενεργού εφημερίας, η ανάπαυση αυτή δεν αρκεί για να διασφαλίσει ότι η ελληνική νομοθεσία είναι σύμφωνη με όσα επιτάσσει η οδηγία αυτή.
- 43 Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι, κατά το γράμμα του νόμου 3754/2009, η ανάπαυση αυτή μπορεί να μετατεθεί έως και μία εβδομάδα από την ημέρα πραγματοποίησης της ενεργού εφημερίας, περιλαμβανομένης και της περιπτώσεως κατά την οποία ο ιατρός έχει ήδη εργασθεί επί 24 συνεχείς ώρες στον χώρο εργασίας, η ανάπαυση αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ισοδύναμη περίοδος αντισταθμιστικής αναπαύσεως», κατά την έννοια του άρθρου 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2003/88, καθόσον, όπως έκρινε το Δικαστήριο στην απόφαση Jaeger (C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 94), τέτοιες περίοδοι αναπαύσεως πρέπει να διαδέχονται άμεσα τον χρόνο εργασίας που υποτίθεται ότι πρέπει να αντισταθμίσουν.
- 44 Επιπλέον, οι διατάξεις του νόμου 3754/2009 σχετικά με την αντισταθμιστική ανάπαυση έχουν εφαρμογή μόνο στην περίπτωση των περιόδων ενεργού εφημερίας και όχι σε εκείνη των περιόδων εφημερίας ετοιμότητας, περιλαμβανομένης και της περιπτώσεως κατά την οποία οι ιατροί καλούνται πράγματι να παράσχουν ιατρικές υπηρεσίες.
- 45 Η Ελληνική Δημοκρατία αμφισβητεί τις αιτιάσεις της Επιτροπής, διατεινόμενη, πρώτον, ότι ο όρος «άμεσα», κατά τη σκέψη 94 της αποφάσεως Jaeger (C-151/02, EU:C:2003:437), μπορεί να ερμηνευθεί ως έχων την έννοια ότι, σε περίπτωση κατά την οποία η αντισταθμιστική ανάπαυση δεν μπορεί να χορηγηθεί στον ενδιαφερόμενο ιατρό την αμέσως επομένη ημέρα της ενεργού εφημερίας, είναι δυνατό, εφόσον το επιθυμεί και συναινεί σε αυτό ο εν λόγω ιατρός και εφόσον το επιτρέπει η κατάσταση του ασθενούς, να χορηγηθεί η ανάπαυση αυτή εντός της τρέχουσας εβδομάδας ή, εν πάση περιπτώσει, εντός μίας εβδομάδας από την πραγματοποίηση της εφημερίας αυτής. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Έλληνας νομοθέτης θέλησε να προβλέψει έναν ελάχιστο βαθμό ευελιξίας ώστε να καταστήσει δυνατό στον ιατρό να κάνει χρήση του δικαιώματός του αναπαύσεως μετά την εφημερία αυτή, αναγνωρίζοντας παράλληλα την ιδιαιτερότητα του ιατρικού λειτουργήματος.
- 46 Δεύτερον, η Ελληνική Δημοκρατία επισημαίνει ότι το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης εξέδωσε το 2009 εγκύκλιο με την οποία αναγνωρίζεται το δικαίωμα κάθε ιατρού να απολαύει, μετά από κάθε ενεργό εφημερία, αντισταθμιστικής αναπαύσεως διάρκειας 24 ωρών. Μια τέτοια εγκύκλιος δύναται, κατά την καθής, να επηρεάσει τη συμπεριφορά των ιατρών.
- 47 Τρίτον, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Ελληνική Δημοκρατία επισήμανε ότι η εικοσιτετράωρη αντισταθμιστική ανάπαυση περιλαμβάνει τόσο την ημερήσια ανάπαυση διάρκειας 11 ωρών όσο και πρόσθετη περίοδο 13 ωρών. Το κράτος μέλος αυτό εξήγησε επίσης ότι, αντιθέτως προς ό,τι διατείνεται η Επιτροπή, η εφημερία ετοιμότητας μετατρέπεται αυτομάτως σε ενεργό εφημερία καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής του ιατρού στο νοσοκομείο και ότι αυτός δικαιούται, ως εκ τούτου, την αντίστοιχη αντισταθμιστική ανάπαυση.

Εκτίμηση του Δικαστηρίου

- 48 Με το άρθρο 3 της οδηγίας 2003/88 κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε εργαζομένου να διαθέτει, ανά εικοσιτετράωρο, περίοδο αναπαύσεως ελάχιστης χρονικής διάρκειας ένδεκα συναπτών ωρών.

- 49 Από το γράμμα της διατάξεως αυτής προκύπτει ότι δεν είναι, καταρχήν, συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης εθνική νομοθεσία η οποία επιτρέπει ωράρια εργασίας δυνάμενα να διαρκέσουν 24 ώρες αδιαλείπτως. Εν προκειμένω, όμως, βάσει της ελληνικής νομοθεσίας, ιατρός μπορεί να υποχρεωθεί να εργασθεί, οσάκις του τακτικού ωραρίου εργασίας έπεται άμεσα εφημερία, πέραν του εικοσιτετραώρου αδιάλειπτης εργασίας, μάλιστα δε έως και 32 ώρες αδιαλείπτως στην ειδική περίπτωση κατά την οποία νέο τακτικό ωράριο εργασίας αρχίζει αμέσως μετά την εφημερία αυτή.
- 50 Ωστόσο, κατά το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2003/88, τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να προβλέπουν παρεκκλίσεις από το άρθρο 3 της οδηγίας αυτής. Οι παρεκκλίσεις αυτές υπόκεινται ρητώς στην προϋπόθεση ότι στους οικείους εργαζομένους χορηγούνται ισοδύναμες περίοδοι αντισταθμιστικής αναπαύσεως ή, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν είναι αντικειμενικώς αδύνατη η χορήγηση ισοδύναμων περιόδων αντισταθμιστικής αναπαύσεως, παρέχεται στους οικείους εργαζομένους κατάλληλη προστασία.
- 51 Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι η οδηγία 2003/88 έχει ως σκοπό την αποτελεσματική προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων. Λαμβανομένου υπόψη αυτού του ουσιώδους σκοπού, κάθε εργαζόμενος πρέπει μεταξύ άλλων να απολαύει επαρκούς χρόνου αναπαύσεως (βλ., σχετικώς, απόφαση Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 92).
- 52 Προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός, οι ισοδύναμες περίοδοι αντισταθμιστικής αναπαύσεως, κατά την έννοια του άρθρου 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2003/88, πρέπει να διαδέχονται άμεσα τον χρόνο εργασίας τον οποίο θεωρείται ότι αντισταθμίζουν, προκειμένου να αποτραπεί η κόπωση ή η εξάντληση του εργαζομένου λόγω της συσσωρεύσεως διαδοχικών περιόδων εργασίας (βλ., σχετικώς, απόφαση Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψεις 94 και 95).
- 53 Υπό τις συνθήκες αυτές, η αύξηση του χρόνου καθημερινής εργασίας στην οποία, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 17 της οδηγίας 2003/88, μπορούν να προβούν τα κράτη μέλη ή οι κοινωνικοί εταίροι, μειώνοντας τη διάρκεια της αναπαύσεως που χορηγείται στον εργαζόμενο κατά τη διάρκεια ορισμένης εργάσιμης ημέρας, μεταξύ άλλων στις υπηρεσίες των νοσοκομείων, πρέπει καταρχήν να αντισταθμίζεται με τη χορήγηση ισοδύναμων περιόδων αντισταθμιστικής αναπαύσεως, που συνίστανται σε ορισμένο αριθμό συνεχόμενων ωρών οι οποίες αντιστοιχούν στην επελθούσα μείωση και τις οποίες πρέπει να διαθέτει ο εργαζόμενος πριν την έναρξη της επόμενης περιόδου εργασίας. Κατά κανόνα, η χορήγηση τέτοιων περιόδων αναπαύσεως απλώς σε «άλλες στιγμές», που δεν συνδέονται πλέον άμεσα με τον χρόνο εργασίας ο οποίος παρατάθηκε λόγω των πραγματοποιηθεισών υπερωριών, δεν λαμβάνει υπόψη προσηκόντως την ανάγκη τηρήσεως των γενικών αρχών της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων που συνιστούν το θεμέλιο του καθεστώτος της Ένωσης περί οργανώσεως του χρόνου εργασίας (βλ., σχετικώς, απόφαση Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 97).
- 54 Ως εκ τούτου, η ελληνική νομοθεσία, καθόσον προβλέπει ότι η εικοσιτετράωρη ανάπαυση που πρέπει να χορηγείται σε ιατρό μετά από κάθε ενεργό εφημερία μπορεί να μεταφερθεί έως και μία εβδομάδα από της ημέρας πραγματοποιήσεως της εφημερίας αυτής, δεν είναι σύμφωνη με τους όρους υπό τους οποίους επιτρέπεται η κατά το άρθρο 3 της οδηγίας 2003/88 παρέκκλιση και τους οποίους προβλέπει το άρθρο 17, παράγραφοι 2 και 3, της οδηγίας αυτής.
- 55 Η κρίση αυτή δεν αναιρείται από το επιχείρημα της Ελληνικής Δημοκρατίας ότι το δικαίωμα κάθε ιατρού, ειδικευμένου ή ειδικευόμενου, να τυγχάνει αντισταθμιστικής αναπαύσεως μετά από κάθε ενεργό εφημερία διασφαλίζεται βάσει εγκυκλίου διευκρινιστικής του νόμου 3754/2009. Συγκεκριμένα, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, επιβάλλεται κάθε μέλος να εφαρμόζει τις οδηγίες κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται πλήρως στην απαίτηση περί

ασφάλειας δικαίου και, κατά συνέπεια, να υλοποιεί το γράμμα των οδηγιών με διατάξεις εσωτερικού δικαίου δεσμευτικού χαρακτήρα. Η Ελληνική Δημοκρατία δεν μπορούσε, επομένως, να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που υπέχει από την οδηγία 2003/88 διά της εκδόσεως εγκυκλίου (βλ., σχετικώς, απόφαση Επιτροπή κατά Ισπανίας, C-205/04, EU:C:2006:137, σκέψη 18).

56 Τέλος, ούτε το επιχείρημα της Ελληνικής Δημοκρατίας ότι πρόθεσή της ήταν να εξακολουθήσει η εθνική νομοθεσία να διαθέτει μια ελάχιστη ευελιξία προκειμένου να συμβιβασθεί το δικαίωμα του ιατρού σε ανάπαυση μετά από ενεργό εφημερία με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του ιατρικού λειτουργήματος δύναται να κλονίσει την κρίση αυτή. Συγκεκριμένα, μολονότι οι ιδιαιτερότητες που προσιδιάζουν στην οργάνωση των ομάδων εφημερίας στα νοσοκομεία και τα παρεμφερή ιδρύματα αναγνωρίζονται από την οδηγία 2003/88, καθόσον αυτή προβλέπει, στο άρθρο της 17, δυνατότητες παρεκκλίσεως συναφώς (βλ., σχετικώς, απόφαση Jaeger, C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 87), απαιτείται επιπλέον οι παρεκκλίσεις τις οποίες τα κράτη μέλη έθεσαν πράγματι σε εφαρμογή να είναι σύμφωνες με όσα προβλέπει το άρθρο αυτό.

57 Από το σύνολο των προεκτεθέντων προκύπτει ότι η Ελληνική Δημοκρατία παρέβη την υποχρέωση που υπέχει από το άρθρο 3 της οδηγίας 2003/88.

Επί της τρίτης αιτιάσεως, η οποία αντλείται από παράβαση του άρθρου 5 της οδηγίας 2003/88

Επιχειρήματα των διαδίκων

58 Η Επιτροπή, παραπέμποντας στα συμπληρωματικά στοιχεία που έχει στη διάθεσή της, υποστηρίζει ότι, μολονότι ο νόμος 3754/2009 παρέχει τυπικά στους ιατρούς το δικαίωμα ελάχιστης περιόδου αναπαύσεως ανά περίοδο επτά ημερών, εντούτοις η εφαρμογή του δικαιώματος αυτού εξακολουθεί να μην είναι ικανοποιητική. Συγκεκριμένα, φαίνεται ότι τα ωράρια εργασίας που απαιτούνται από τους ιατρούς δεν τους επιτρέπουν, στην πράξη και παρά τα όσα επιτάσσει ο νόμος αυτός, να απολαύουν τέτοιου δικαιώματος.

59 Η Ελληνική Δημοκρατία αντιτείνει ότι η Επιτροπή στηρίζει την τρίτη αιτίασή της σε λόγους εντελώς θεωρητικού και υποθετικού χαρακτήρα, προσθέτει δε ότι το θεσμικό όργανο αυτό επιδεικνύει, άλλωστε, αβεβαιότητα ως προς το ζήτημα κατά πόσον η ελληνική νομοθεσία και η ακολουθούμενη πρακτική μπορούν να θεωρηθούν πλημμελείς όσον αφορά την εφαρμογή της οδηγίας 2003/88. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Ελληνική Δημοκρατία υπενθύμισε ότι, κατά την εθνική νομοθεσία, το επίσημο ωράριο εργασίας των νοσοκομειακών ιατρών έχει καθορισθεί να διαρκεί από τη Δευτέρα έως την Παρασκευή και ότι οι ενεργές εφημερίες τις οποίες καλούνται να πραγματοποιούν οι ιατροί αυτοί στο τέλος της εβδομάδας αφορούν είτε το Σάββατο είτε την Κυριακή. Κατά συνέπεια, ιατρός που πραγματοποιεί τέτοια εφημερία στο τέλος της εβδομάδας θα τύχει μετά βεβαιότητας, το Σάββατο ή την Κυριακή, περιόδου αναπαύσεως ελάχιστης διάρκειας 24 συναπτών ωρών.

Εκτίμηση του Δικαστηρίου

60 Πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο διαδικασίας λόγω παραβάσεως, απόκειται στην Επιτροπή να αποδείξει την ύπαρξη της προβαλλομένης παραβάσεως και να προσκομίσει στο Δικαστήριο τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την εκ μέρους του διακρίβωση της υπάρξεως της παραβάσεως αυτής, χωρίς η Επιτροπή να μπορεί να στηριχθεί σε οποιοδήποτε τεκμήριο (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Επιτροπή κατά Ιρλανδίας, C-87/14, EU:C:2015:449, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

61 Η Επιτροπή, εν προκειμένω, διατυπώνει απλώς γενικού χαρακτήρα εικασίες, χωρίς να προσκομίζει κανένα συγκεκριμένο στοιχείο προς τεκμηρίωση της τρίτης αιτιάσεώς της.

- 62 Κατά συνέπεια, η αιτίαση αυτή πρέπει να απορριφθεί ως αβάσιμη.
- 63 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, πρέπει να διαπιστωθεί ότι η Ελληνική Δημοκρατία, παραλείποντας να εφαρμόσει εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας μη υπερβαίνουσα, κατά μέσο όρο, τις 48 ώρες και παραλείποντας να διασφαλίσει ελάχιστο ημερήσιο χρόνο αναπαύσεως ή ισοδύναμη περίοδο αντισταθμιστικής αναπαύσεως που να διαδέχεται άμεσα τον χρόνο εργασίας τον οποίο η περίοδος αυτή θεωρείται ότι αντισταθμίζει, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 3 και 6 της οδηγίας 2003/88.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 64 Κατά το άρθρο 138, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα, εφόσον υπάρχει σχετικό αίτημα του νικήσαντος διαδίκου. Δεδομένου ότι η Ελληνική Δημοκρατία ηττήθηκε ως προς το ουσιώδες μέρος των αιτημάτων της, πρέπει να καταδικασθεί στα δικαστικά έξοδα, σύμφωνα με το σχετικό αίτημα της Επιτροπής.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο αποφασίζει:

- 1) **Η Ελληνική Δημοκρατία, παραλείποντας να εφαρμόσει εβδομαδιαία διάρκεια εργασίας μη υπερβαίνουσα, κατά μέσο όρο, τις 48 ώρες και παραλείποντας να διασφαλίσει ελάχιστο ημερήσιο χρόνο αναπαύσεως ή ισοδύναμη περίοδο αντισταθμιστικής αναπαύσεως που να διαδέχεται άμεσα τον χρόνο εργασίας τον οποίο η περίοδος αυτή θεωρείται ότι αντισταθμίζει, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από τα άρθρα 3 και 6 της οδηγίας 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας.**
- 2) **Απορρίπτει την προσφυγή κατά τα λοιπά.**
- 3) **Καταδικάζει την Ελληνική Δημοκρατία στα δικαστικά έξοδα.**

(υπογραφές)

---

* Γλώσσα διαδικασίας: η ελληνική.